

12. השפע שבצמצום: הסיפור של אבא (ואמא) חלקיה (דף כג) - עינט קרמר¹

א. מורידי הגשמים - הסב והנכד

רבים מכירים את סיפורו של חוני המעגל, אותו בעל ניסים שהוריד גשמים לישראל כאשר הוא עומד במרכזו של מעגל ומתדיין עם ריבונו של עולם.² סיפורו של חוני, הנלמד בגנים ובבתי הספר, הוא סיפור מורכב מסיבות רבות, בעיקר בשל מודל הצדיקות שמעמיד חוני אל מול הציבור. התבוננות במודל זה בראי ימינו חושפת את מלוא הבעייתיות שבהצעת פתרונות של "כאן ועכשיו" במציאות מורכבת, בלי להציע תהליך משמעותי של תיקון. ברצוני להציג כאן דמות אחרת: את נכדו של חוני, אבא חלקיה, ואת אשתו. בסוגית הגמרא אשתו היא עלומת שם, ואני אכנה אותה בשם "אמא חלקיה". הסיפור על בני הזוג המיוחדים הללו, ששניהם בעלי יכולת להוריד גשמים, הוא סיפור רלוונטי מאוד לדורנו ומשמש מודל לאורח חיים בר קיימא. וזה לשון הסיפור:³

אבא חלקיה היה בן בנו של חוני המעגל.
כשהיה העולם נצרך לגשמים, היו חכמים שולחים אליו

1 עינט קרמר היא פעילה חברתית וסביבתית העומדת בראש עמותת "טבע עברי".

2 משנה, תענית ג, ח.

3 תענית כג ע"א, על-פי תרגומו של הרב מרדכי ורדי, מתוך גושפנקה, 86 תש"ס, עמ' 10-11.

והוא מבקש רחמים והגשמים יורדים.
 פעם אחת נצרך העולם לגשם -
 שלחו שני תלמידי חכמים אליו שיבקש רחמים על הגשם
 שירד.
 הלכו לביתו ולא מצאוהו,
 הלכו לשדה ומצאוהו שהיה עודר.
 נתנו לו שלום, ולא הסביר להם פנים.
 לעת ערב, בשעה שהיה מלקט עצים, היה מעמיס עצים
 ומעדר על כתף אחת, והגלימה על כתף שנייה.
 בכל הדרך לא נעל נעליים, וכשהגיע למים נעל נעליו.
 בהגיעו לשדה קוצים וברקנים הרים את בגדיו.
 כשהגיע לעיר יצאה אשתו לקראתו והיא מקושטת.
 כשהגיע לביתו נכנסה אשתו בראש ואחריה נכנס הוא,
 ואחריו נכנסו חכמים.
 ישב לאכול לחם ולא הזמין את חכמים להצטרף לארוחה.
 פרס לחם לילדים, לגדול פרוסה אחת ולקטן שתיים.
 אמר לאשתו: "יודע אני שחכמים מפני הגשם באו,
 נעלה לגג ונבקש רחמים אולי יתרצה הקב"ה וירדו גשמים,
 ולא נחזיק טובה לעצמנו".
 עלו אל הגג, עמד הוא בקצה אחד והיא בקצה האחר.
 הקדימו העננים לעלות מאותו צד של אשתו.
 כשירד אמר להם: "לשם מה באו חכמים?"
 אמרו לו: "שלחו אותנו חכמים אל כבודו לבקש רחמים על
 הגשם".
 אמר להם: "ברוך המקום שלא הצריך אתכם לאבא חלקיה".
 אמרו לו: "יודעים אנו שהגשם משום תפילתך הוא בא,
 אלא יאמר לנו כבודו פירוש של אותם דברים התמוהים
 בעינינו:

מדוע כשנתנו לכבודו שלום לא האיר לנו פניו?"
אמר להם: "שכיר יום הייתי, ואמרתי לעצמי: לא אתבטל."
"ומדוע העמיס כבודו עצים על כתף אחת והגלימה על כתף
אחרת?"
אמר להם: "בגד שאול היה, ללובשו שאלתיו ולהעמיס עליו
לא שאלתיו".
"ומדוע בכל הדרך לא נעל כבודו נעליו וכשהגיע למים נעל
נעליו?"
אמר להם: "כל הדרך אני רואה, במים אין אני רואה".
"מדוע כשהגיע כבודו לקוצים וברקנים, הרים את בגדיו?"
אמר להם: "השריטות יתרפאו, הקרעים בבגד לא יתרפאו".
"מדוע כשהגיע כבודו לעיר, יצאה אשתו כשהיא מקושטת?"
אמר להם: "כדי שלא אתן עיני באשה אחרת".
"מדוע נכנסה היא בראש ואחר כך נכנס כבודו ואחר כן
נכנסנו אנו?"
אמר להם: "משום שאינכם מוכרים לי שאסמוך עליכם".
"מדוע כאשר ישב כבודו לאכול לחם לא הזמין אותנו
לאכול?"
"משום שאין די לחם לכולם [רש"י - וידעתי שלא יאכלו],
ואמרתי שלא יכירו לי חכמים טובה בלא הצדקה".
"מדוע נתן כבודו לילד המבוגר פרוסה אחת ולצעיר
שתיים?"
אמר להם: "זה (המבוגר) מצוי בבית וזה (הצעיר) יושב
בבית המדרש [רש"י - ולא אכל כל היום]".
"ומדוע הקדימו עננים לעלות מאותו צד שהייתה עומדת
אשתך, לפני הענן של כבודו?"
"משום שאישה מצויה בבית ונותנת פת לעני והנאתו קרובה
ואני נותן כסף ואין הנאתו קרובה.

או משום הפרשייה של אותם עבריינים אלימים שהיו
בשכנותנו,
אני בקשתי רחמים שימותו והיא בקשה רחמים שישובו
בתשובה,
ואכן שבו".

ב. מיהו שיכול להוריד גשמים לעולם?

הבה נתבונן בסיפור בעיניים של בני דורנו, תוך נטילת חירות
פרשנית מסוימת. הסיפור פותח באקספוזיציה:

אבא חלקיה היה בן בנו של חוני המעגל. כשהיה העולם
נצרך לגשמים, היו חכמים שולחים אליו והוא מבקש רחמים
והגשמים יורדים. פעם אחת נצרך העולם לגשם - שלחו שני
תלמידי חכמים אליו שיבקש רחמים על הגשם שירד. הלכו
לביתו ולא מצאוהו, הלכו לשדה ומצאוהו שהיה עודר.

פתיחת הסיפור מציגה בפנינו את אבא חלקיה כפי שהוא נתפס
בעיני החכמים - צדיק מחולל ניסים, נכדו של צדיק מחולל ניסים,
בעל יכולת להביא לירידת גשמים כשהעולם זקוק להם. תפקידם
של החכמים, על פי האקספוזיציה, הוא לזהות את הצורך של
העולם בגשם, בעוד שאבא חלקיה מזוהה אצלם כ'ערוץ ישיר
לשמים' שניתן להפעילו לפי הצורך.

סיפורנו מתחיל בשעה שהמצב עגום, כמתואר בפתיחת
הסיפור. העולם נצרך לגשמים, ושני תלמידי חכמים נשלחים אל

אבא חלקיה על מנת שיבקש על הגשם. מעניין לשים לב לעובדה ששני השליחים הם "תלמידי חכמים" עלומי שם ועלומי זהות אשר נשלחו למילוי המשימה בידי חכמים אחרים, עלומי שם גם הם. ייתכן שהדבר מעיד על כך שחבורת החכמים התייחסה אל השליחות הזו כאל משימה טכנית בלבד, 'הפעלת מוריד גשמים' - משימה שאינה מצריכה את שליחת מנהיגי העדה. אותם שליחים תלמידי חכמים יקבלו בהמשך הסיפור, גם מפיו של אבא חלקיה, את התואר "חכמים" - אבל רק אחרי שילמדו ממנו ומאשתו דבר או שניים בהלכות תיקון המידות.

להלן הסכימה של הורדת הגשמים על-פי החכמים (מלמטה למעלה):

תלמידי החכמים, מקבלי השליחות, יוצאים אל דרכם, וממהרים אל ביתו של אבא חלקיה כדי לספר לו על מצב העולם. להפתעתם, הם

אינם מוצאים את אותו צדיק בעל ניסים, בן בנו של חוני המעגל המפורסם, יושב בביתו ולומד תורה, אלא עודר בשדה. באיזה אור נלעג מעמיד הדבר אותם, שבאו משערי הסנהדרין בלשכת הגזית בירושלים או מבין קירותיו של בית המדרש, לספר לאותו צדיק כי האדמה זקוקה לגשם!

אבא חלקיה, מסתבר, רחוק מלהיות צדיק על-פי הדגם שיוצר והופץ על-ידי בית מדרשם של החכמים. למעשה אבא חלקיה הוא פועל חקלאי קשה-יום, הנאבק מדי יום ביומו באדמה המתבקעת מיובש, והסובל ממחסור במזון בשובו בערב למשפחתו, כנראה מפאת הבצורת המתמשכת.

כאן מתעוררת תמיהה ממשית: אם אבא חלקיה כל כך מודע לצורך של העולם בגשם, ואם ביכולתו להוריד גשמים, מדוע הוא מחכה לחכמים לפני שהוא פונה אל הקדוש-ברוך-הוא?

נדמה שאבא חלקיה אינו מעוניין לפתור את הבעיה כאן ועכשיו, אלא ללמד את עם ישראל מסר חשוב לחיים, מסר בדבר הדרך שבה ראוי להתנהל בעולמנו. לפיכך ממתין אבא חלקיה לפנייתם של מורי העם כדי להעביר להם שיעור המתנהל דווקא מחוץ לכותלי בית המדרש, שיעור שאותו ימסרו לדורות הבאים. אם יפנימו החכמים את המסר של אבא חלקיה, ייתכן שלא יזדקקו עוד למחוללי ניסים למיניהם למניעת הבצורת הבאה.

את השיעור של אבא חלקיה אפשר לכנות בשם "השפע שבצמצום".

ג. התנהלות מדויקת ביחס לזמן ולרכוש; או: כיצד ננהג במה ששואל בידינו

נתנו לו שלום, ולא הסביר להם פנים... אמר להם: "שכיר יום הייתי ואמרתי לעצמי לא אתבטל".
לעת ערב, בשעה שהיה מלקט עצים, היה מעמיס עצים ומעדר על כתף אחת, והגלימה על כתף שנייה... אמר להם: "בגד שאול היה, ללובשו שאלתיו ולהעמיס עליו לא שאלתיו".⁴

השיעור הראשון שמקבלים תלמידי החכמים מאבא חלקיה, על כורחם, הוא ההמתנה עד בוש בשדה. תלמידי החכמים, שבוודאי כבר יצא שמעם כשליחים מהמרכז הרוחני הראשי בירושלים, מגיעים לשדה שבו עובד אבא חלקיה ומקדימים לו שלום. לפי תפיסתם אמור אבא חלקיה כעת - מתוך דרך ארץ ומצוות כיבוד חכמים - להתפנות מכל עיסוקיו ולגשת לברכם. ואולם אבא חלקיה מתעלם מהגעתם וממשיך במלאכתו. החכמים, נבוכים ומתוסכלים, נאלצים להתבונן בו עושה את מלאכתו בשדה עד שעות הערב.

אחת הדרכים שבהן אני משתמשת בהוראת אגדות חז"ל היא משחקי תפקידים, המחזת האגדה לשם המחשתה. כאשר אני מלמדת את סיפורו של אבא חלקיה אני מקפידה 'לייבש' את החכמים בשדה זמן רב. פעם אחר פעם עוברים התלמידים הממלאים את תפקיד

4 שילבתי כאן את הקטע המתאר את המעשה שבמחצית הראשונה של הסיפור עם הקטע המקביל לו במחציתו השנייה, ובו הדו-שיח בין אבא חלקיה לבין החכמים באותו עניין, כדי להבליט את המסרים שאבא חלקיה מבקש להעביר להם.

החכמים במשחק התפקידים תהליך, אשר במהלכו הם יוצאים מהאגו הפרטי שלהם - מהרגשות הראשונים של כעס, עלבון ותסכול - למצב של שאילת שאלות וסקרנות, שהוא הצעד הראשון לשינוי ולצמיחה. לדעתי, זו הייתה מטרתו של אבא חלקיה.

לאחר שהגשם יורד והכול בא על מקומו בשלום מסביר אבא חלקיה לחכמים את פשר מעשהו זה, בתוך שלל ההתנהגויות המוזרות שהציג בפניהם. העיקרון ברור: "שכיר יום הייתי ואמרתי לעצמי לא אתבטל" - היות שאני מקבל משכורת על עבודת יום מלא, מצד האמת אני אוסר על עצמי לחדול מעבודתי, ואפילו לשם אמירת שלום.⁵ הארת פנים על חשבון זמן העבודה, שעליו אני מקבל שכר, מעמידה את אמירת השלום בתחום הנימוס החיצוני המזויף.

זהו חלקו הראשון של המסר המורכב שאבא חלקיה מבקש להעביר לחכמים: אנו חיים בעולם של ערכים מתנגשים, אשר יש להתנהל בו מתוך דיוק מקסימאלי ותוך קבלת הכרעות מוסריות ומעשיות מדי שעה בשעה.

מסר דומה מעביר אבא חלקיה לחכמים גם בערבו של יום, כשהוא פונה לשוב לביתו ומניח את המעדר והעצים על כתפו ולא על גלימתו, שיכלה לחצוץ ביניהם ובין עורו החשוף. ההסבר למעשהו הוא שהבגד שעל גופו הוא בגד שאול, ועל כן מקפיד אבא חלקיה להשתמש בו ללבישה בלבד - שהרי רק לשם כך הושאל לו - ולא לנשיאת עצים ומעדר.

בכך אנו מתוודעים לעיקר עבודתו האישית של אבא חלקיה בעולם: הזמן אינו שלך, הרכוש אינו שלך. עליך לדעת בדיוק מה שלך ומה אינו שלך, ולהקפיד לא לקחת לעצמך כראות עיניך ממה שאינו שלך.

5 בעניין האיסור על עובד שכיר להתבטל ממלאכתו ראו ברכות טז ע"א.

כדי לחבר את הדברים עם ההווה אפשר להביא דוגמאות מחיי היומיום שלנו, כגון: לא לעדכן סטטוס בפייסבוק בזמן העבודה, או לא להרשות לילדים לעשות 'חראקות' בבימבה של השכנה ללא הסכמתה.

לנוכח עדותו של אבא חלקיה על כך שהוא אינו הבעלים - לא של השדה שהוא מעבד ולא של זמנו המושכר לעבודה, או של הבגד שעל גופו - ראוי לנו לשאול את עצמנו כמה שאלות חשובות: האם אין זה בדיוק מצבנו בעולמו של הקדוש-ברוך-הוא? האם רכושנו הוא באמת שלנו? האם זמננו באמת בידינו?

ד. הסתכלות לטווח הארוך ועקרון הזהירות המונעת

בכל הדרך לא נעל נעליים, וכשהגיע למים נעל נעליו...
אמר להם: "כל הדרך אני רואה, במים אין אני רואה".
הגיעו לשדה קוצים וברקנים, הרים את בגדיו... אמר להם:
"השריטות יתרפאו, הקרעים בבגד לא יתרפאו".

גם בדרך הביתה המשיך אבא חלקיה להדהים את תלמידי החכמים בהתנהגותו הבלתי הגיונית, לכאורה, ביחס לגופו ולרכושו. לכל אורך הדרך הוא צועד יחף על אבנים וברקנים, ובהגיעו לשדה קוצים הוא מרים את בגדיו. כאשר הוא נשאל על כך הוא מסביר שמעשהו התמוה הוא בעצם המעשה המתבקש. הפשלת הבגד אמנם חושפת את הרגל לשריטות הקוצים, אך מצילה את הבגד (השאול!) מקרעים שאי-אפשר לאחותם. אבא חלקיה, שכל הזמן זוכר מה שלו ומה אינו שלו, מקפיד להבחין בין נזקים שהוא גורם לעצמו ובין נזקים שהוא גורם לרכוש הזולת, כמו גם בין נזקים קצרי מועד

לנזקים לטווח הארוך. גם כאן הוא מוכן לשלם מחיר אישי עבור התנהלות נכונה על-פי מידת האמת.

ההבחנה בין השלכות קצרות טווח והשלכות ארוכות טווח היא אכן יסוד באורח חיים מקיים. האינסטינקט קורא לנו למנוע מעצמנו כאב או צער מידיים; ואולם התנהלות נכונה בחיים מחייבת לתת משקל מכריע דווקא לנזקים ארוכי הטווח.

כיום, בעידן השפע, המסר הזה חשוב מאין כמותו. מאוד קל ונוח לנו, למשל, להתנייד ממקום למקום ברכבנו הפרטי, או לצרוך שפע של מוצרים לשימוש קצר-מועד. בחינת חלופות להתנהלות זו דורשת הסתכלות מערכתית, המציבה את הנוחות בטווח הקצר מול ההשפעות לטווח הארוך - ומתוך כך מאפשרת לנו לבחור בדרך הפעולה הראויה והנכונה.

היוצא מן הכלל בהתנהלותו של אבא חלקיה ביחס לרכושו הוא התנהגותו בזמן ההליכה במים: שם הוא נועל את נעליו למרות שדווקא בהליכה במים יש פחות חיכוך ושפשוף של הרגל. ההסבר שהוא נותן למעשהו הוא: "במים אין אני רואה". העיקרון שמציג אבא חלקיה בהתנהגותו זו הוא עקרון הזהירות המונעת:⁶ אם יש פעולה שעלולה לגרום נזק חמור או בלתי-הפיך יש להימנע מעשייתה, גם אם אין כל ודאות שנזק שכזה אכן ייגרם.

אבא חלקיה, עם כל הדיוק והאחריות שהוא מפגין לרכוש שהופקד בידו, מודע לכך שבמים הוא אינו רואה, ולכן אינו יכול לאמוד את מידת הנזק שעלול להיגרם לו בעת חציית מקור המים.

6 זהירות מונעת היא ההימנעות מפעולה שהאפשרות להשלכות שליליות שלה או הסבירות להופעתן אינן ידועות, במטרה למנוע את אותן השלכות. עקרון הזהירות המונעת הוא עקרון מנחה בחקיקה בעיקר בתחום הגנת הסביבה.

לפיכך הוא מפעיל את עקרון הזהירות המונעת ובוחר לסכן את נעליו ולא את גופו, מתוך ההבנה הברורה שהנעל באה לשרת אותו ולא להפך.

המסר שרכושנו נועד לשרת אותנו, ולא אנחנו אותו, גם הוא מסר חיוני ביותר בעידן המודרני. לכאורה כולנו מסכימים שאנחנו חשובים יותר מן החפצים שלנו; אך במבחן התוצאה יש לבדוק: איזה חלק מחיינו אנו משקיעים בעבודה מטורפת כדי לרכוש דברים, שמערכת הפרסום והמיתוג שידרה לנו שאיננו יכולים בלעדיהם? מהו היחס האמיתי שלנו לרכוש, האם הוא באמת עובד בשבילנו - או אולי אנחנו עובדים בשבילו?

עם מסרים חשובים אלו מגיעים אבא חלקיה והחכמים לעיר.

ה. לחגוג את השפע - ולשמור עליו

כשהגיע לעיר, יצאה אשתו לקראתו והיא מקושטת... אמר להם: "כדי שלא אתן עיני באשה אחרת". כשהגיע לביתו, נכנסה אשתו בראש ואחריה נכנס הוא ואחריו נכנסו חכמים... אמר להם: "משום שאינכם מוכרים לי שאסמוך עליכם".

עם הגעתם של תלמידי החכמים ואבא חלקיה לעיר מיתוספת לסיפור דמות נוספת, אמא חלקיה, היוצאת לקראת אישה כשהיא מקושטת.

בשל חיבתי היתירה לאבא חלקיה אני נוהגת להביא את המעשה העוסק בו לתוך לא מעט שיעורים שאני מלמדת בכתי מדרש שונים. בשלב זה של הסיפור הלומדים בדרך כלל כבר לא ממש מחבבים את הדמות. אבא חלקיה הקפדן והמדויק, שאינו אומר שלום כדי לא להתבטל ממלאכתו ונשרט בקוצים ובלבד שלא ישחית את הבגד שעל גופו, הוא אמנם דמות מופת, אבל גם דמות שקשה מאוד להזדהות עמה - בעיקר בדורנו, דור אשר בו הנוחות היא ערך. התנהלותו של אבא חלקיה משאירה אצל רבים מהלומדים את הרושם כי העולם שאליו שואף אבא חלקיה להגיע בהתנהלותו, הוא עולם עגמומי וקודר, עולם של דין ולא של רחמים.⁷ הצטרפותה של אמא חלקיה לסיפור מכניסה אליו שמחת חיים, רוך וחסד, ובכך מאזנת את התמונה.

אמא חלקיה מייצגת עיקרון חיוני ביותר: זיהוי השפע בחיים והעלאתו על נס. מדי ערב, לאחר יום מתיש בבית, עוטה אמא חלקיה את עדייה ויוצאת לחגוג עם אישה את שובו מהשדה. למרות דלותה של המשפחה מקפידה אמא חלקיה להתקשט ביציאתה לקראת אישה, ורגע המפגש שלהם הוא רגע טהור של אושר. אבא חלקיה מסביר לחכמים את פשר יציאתה של אשתו מקושטת: "שלא אתן עיני באשה אחרת", ואת הסיבה לכך שחצץ בינה ובין החכמים בכניסתם הביתה הוא מסביר במילים "משום שאינכם מוכרים לי שאסמוך עליכם". שתי התשובות, שהיו בוודאי תמוהות בעיני החכמים, מגיעות מעולם האמת והדין, עולמו הנפשי של אבא חלקיה.

7 עוד על כך ראו במאמר הנפלא "Envisioning a Sustainable World" מאת Donella H. Meadows, העוסק בבניית חזון חיובי לעולם בר-קיימא. המאמר נכתב עבור הכינוס הדו-שנתי השני של החברה הבינלאומית לכלכלה אקולוגית שנערך באוקטובר 1994 בקוסטה ריקה.

מתוך חירות פרשנית אכנס לרגע לנעליה של אמא חלקיה, ואגיב לשתי תמיהותיהם של החכמים במה שהיו יכולות להיות מילותיה- שלה, המהדהדות את מחשבותיו הלא מבוטאות של אישה: "בערבו של כל יום אני מקשטת את עצמי ויוצאת אל בעלי השב מן השדה על מנת לחגוג אתו את השפע שהעניקו לנו החיים. אז, כשאנו צועדים יחד הביתה, ואף יותר מכך - עם כניסתנו אל חמימות הבית והצטרפותנו אל הילדים, אנו יכולים לשיר בפה מלא, 'אֲשֶׁרֵינוּ, מַה טוֹב חֶלְקֵנוּ וּמַה נְעִים גּוֹרְלֵנוּ וּמַה יָפָה יְרוּשָׁתֵנוּ'.⁸ הזמן הזה של האיחוד המשפחתי הוא זמן שאין לו ערוך, ולעולם איננו מוותרים עליו, גם אם לפעמים מקצרים אותו צרכי העולם לכדי זמן של נשימה אחת. הזמן הזה בונה את ביתנו".

אמא חלקיה חולקת עם בעלה חיים לא פשוטים, אך היא בוחרת למצוא בתוכם את האור לא באמצעות כמיהה לשפע עתידי, אלא באמצעות זיהוי הטוב שקיים בחייה כיום. היא חוגגת את מה שחשוב בחייה באמת - אהבה, נאמנות, זוגיות ומשפחה - והיא חוגגת את זה בכל לבה ובכל הזדמנות שהחיים מזמנים לה.

אם נישאל מה חשוב לנו באמת בחיים, רובנו נענה תשובות דומות לתשובה ששמתי בפיה של אמא חלקיה: אהבה, משפחה, זוגיות, מציאת היופי בפרטים הקטנים של החיים וכן הלאה. אלו, מן הסתם, יהיו גם התשובות שנמצא באינספור 'מדריכים לחיים של אושר', הצצים כיום כפטריות אחר הגשם. אך מדוע כה קשה לחיות את זה? מדוע רבים מאתנו מצויים במרוץ בלתי נגמר אשר בו נפגעים בדיוק הדברים האלה - משפחה, זוגיות והנאה מהפרטים הקטנים של החיים? אמא חלקיה מזכירה לנו מה חשוב בחיים, וגם שיש צורך לחגוג זאת בכל הזדמנות.

במישור רחב יותר מזכירה לנו אמא חלקיה כי חיים "מקיימים" אינם חיים של דלות, סבל ועבודה קשה; חיים "מקיימים" הם חיים של פשטות, אושר וסיפוק. אין צורך לרדוף אחרי נכסים בלתי מושגים ולחיות מתוך תסכול תמידי כשאפשר, בנשימה אחת, לשמר את מה שיש, לזכור בשביל מה ובשביל מי אני עמל, ולחיות באושר ובסיפוק. אם אמא חלקיה עושה את זה, גם אנחנו יכולים.

ו. על שוויון ו"צדק חלוקתי"

ישב לאכול לחם ולא הזמין את חכמים להצטרף לארוחה...
 [אמר להם]: "משום שאין די לחם לכולם, ואמרת: שלא יכירו לי חכמים טובה בלא הצדקה".
 פרס לחם לילדים, לגדול פרוסה אחת ולקטן שתיים... אמר להם: "זה מצוי בבית וזה יושב בבית המדרש".

עם שובו של אבא חלקיה לביתו מסבה המשפחה לשולחן לארוחה המרכזית של היום. להפתעת החכמים - שבשלב זה אין לדעת אם הרעב גובר אצלם על הסקרנות או להפך - אין אבא חלקיה מזמין אותם להצטרף לסעודה, ונוסף על כך הוא לכאורה מפלה לטובה את בנו הצעיר, המקבל פרוסת לחם יותר ממה שקיבל אחיו הבכור.

ברור שאם שני החכמים יצטרפו לסעודה אף אחד לא יצא ממנה שָׁבֵעַ. הם אמנם יודו על הכנסת האורחים, הגם שלא התקיימה במלואה, אך בני המשפחה ימצאו עצמם רעבים. אבא חלקיה מעדיף, מתוך מידת האמת הנוקבת שלו, לוותר על מראית העין של הכנסת אורחים לנוכח צרכי משפחתו.

לעניין חלוקת האוכל בין בני המשפחה מציג בפנינו אבא חלקיה עיקרון נוסף: העיקרון החברתי-הסביבתי הנקרא "צדק חלוקתי" - עיקרון המכוון להשגת צדק חברתי על-ידי חלוקת זכויות, חובות ומשאבים לפי קריטריון חלוקה הוגן. מחד, נהוג שהאח הבכור מועדף על פני האח הצעיר מבחינות רבות, והיה מקום לצפות שהוא יקבל כפליים בארוחה. מאידך, על-פי ערכי השוויון היינו מצפים כי שני הבנים יקבלו כמות שווה של מזון.

אבא חלקיה מתעלם מכל המקובל ומתבונן בצרכים האמיתיים של הבנים. בנו הצעיר עוסק כל היום בתורה, ולכן עליו לאכול שתי פרוסות לחם על מנת להתחזק - מה גם שבבית המדרש אין, מן הסתם, מזון זמין, וקרוב לוודאי שהילד עבר את רוב היום כשהוא רעב. לעומת זאת האח הגדול, השוהה רוב שעות היום בבית, אינו רעב כל כך, ומן הסתם מצא הזדמנות להכניס מזון אל פיו במהלך היום. החלטתו של אבא חלקיה לתת לכל אחד מהילדים מזון על-פי צרכיו, ולא באופן שוויוני או על-פי המוסכמות החברתיות, מביאה אותנו לנושא מרכזי בדיון בן ימינו על צדק חלוקתי, שוויון והוגנות.

אני חייבת לציין כי איני מסכימה עם דרכו של אבא חלקיה בעניין זה. אני מאמינה כי הכנסת אורחים היא ערך גדול מכדי להתעלם ממנו, אפילו במחיר רעב של בני הבית, וכי התנהלות של חלוקת שפע מביאה לברכת שפע גדולה עוד יותר. הטענה מוכיחה את עצמה מהמשך הסיפור, כאשר העננים עולים מצידה של אמא חלקיה מפני שהיא מחלקת מזון לעניים באופן ישיר - למרות הדלות שבבית.

ז. סוף דבר: "וְהַחֲכָמָה מֵאֵין תִּמְצָא"⁹

אמר לאשתו: "יודע אני שחכמים מפני הגשם באו, נעלה לגג ונבקש רחמים אולי יתרצה הקב"ה וירדו גשמים, ולא נחזיק טובה לעצמנו". עלו אל הגג. עמד הוא בקצה אחד והיא בקצה האחר. הקדימו העננים לעלות מאותו צד של אשתו... (אמר להם): "משום שאישה מצויה בבית ונותנת פת לעני והנאתו קרובה, ואני נותן כסף ואין הנאתו קרובה. או משום הפרשייה של אותם עבריינים אלימים שהיו בשכנותנו. אני בקשתי רחמים שימותו והיא בקשה רחמים שישובו בתשובה, ואכן שבו".

הלילה יורד; אבא חלקיה מתבונן בחכמים המותשים והרעבים. האם יניח להם למלא כעת את שליחותם? האם יאפשר להם לבקש ממנו שיתחנן על הגשמים? עוד לא. בלהיטותם להצליח במשימה הם עלולים להחמיץ את העיקר: את המסר שעליהם לשאת בשובם אל חכמי הסנהדרין בלשכת הגזית, ומשם - לדורות הבאים. אבא חלקיה בוחר לעלות על הגג בסתר עם אשתו ולהתפלל על הגשמים בלי שהתבקש, על מנת 'לדלג' על הכרת התודה ולהתמקד במה שבעיניו הוא העיקר: המשך התהליך שהוא התחיל לעבור עם החכמים. אכן, גם אבא חלקיה עובר תהליך ולא רק מוביל ומנסה להנחיל, שכן בכל מערכת יחסים חיה שני הצדדים עוברים שינוי. השינוי אצל שליחי בית המדרש גם מרומז בלשון הסיפור - שני השליחים, שבפתיחת הסיפור הופיעו בכינוי "תלמידי חכמים", הופכים ל"חכמים" בפני עצמם, וכך מתייחסים אליהם עד סוף האגדה. כעת מתבטא תהליך העבודה הפנימית של אבא חלקיה

בכך שאינו חפץ שיראו בו בעל נס. הוא אינו רוצה להתמודד עם אבק הגאווה שעלול להתעורר בו אם יחשוב הציבור כי הוא זה שהביא את הקדוש-ברוך-הוא להוריד את הגשמים - "לא נחזיק טובה לעצמנו".

מה מקור כוחם של בני הזוג חלקיה? כל מה שהזכרנו קודם: החיבור שלהם אל האדמה ויכולתם להבדיל בין שפע אמיתי, הבא לידי ביטוי ביחסים ביניהם, לבין שפע חיצוני ומזויף, אשר ממנו הם נמנעים - מה שאפשר לכנות התנהלות "מקיימת" בחיי היומיום. כל אלו מוכפלים עשרת מונים בעצם היותם שליחי ציבור של העדה כולה, דבר המעניק לתפילותיהם משנה תוקף. ובל נשכח את כוחם המיוחד המתבטא בדמותה של אמא חלקיה - כוח החסד. הזוג חלקיה מבקש גשמים, והעננים מגיעים.

אין ספק כי השפע חזר אל העולם בזכות הזוג חלקיה; אך גם ברור מאיזו נקודה נפתחו השמים - מצדה של אמא חלקיה, הנוהגת בשפע בתוך הצמצום שמכתיבה לה מסגרת חייה. היא זו שמתקשטת מדי יום כשהיא יוצאת אל בעלה השב מעבודתו כשכיר יום בשדה; היא זו שאישה מעיד עליה כי היא נותנת פת לעניים המתדפקים על דלתם, כאשר אין בבית די אוכל למשפחה עצמה; וכשהיא מגלה שיש בסביבתה עבריינים אלימים היא אינה ממהרת לגונן על משפחתה על-ידי כך שתתפלל למותם, אלא מאמינה בגרעין הטוב שבהם ומתפללת עליהם שישובו מדרכם הרעה. אמא חלקיה, שבכל מהותה היא התגלמות של חסד, היא זו שמצידה מגיע השפע לעולם כולו, הנצרך לו כל כך.

מסעם של החכמים מגיע אל סופו כאן, במקום שבו התחיל, בביתו של אבא חלקיה, אך במצב נפשי שונה מן הקצה אל הקצה. במהלך המסע הזה למדו החכמים כי מפתח הגשמים אינו נמצא בהר הבית, וגם אינו מותנה בקשר דם עם חוני המעגל, שעליו

שנאמר כי הוא בן בית אצל הקדוש ברוך הוא, אלא הוא נמצא בכל בית הנוהג ביושרה, מתוך חיבור בין מידת האמת ומידת החסד.¹⁰ אבא חלקיה ואשתו, הזוג חלק-יה, המשפחה שחלקה עם ה', שנמנעת במודע מניסיונות התרחבות אל מעבר לחלק העולם שבו חנן אותם הא-ל, מלמדים את החכמים ואותנו את הסוד של הבאת השפע. הם חושפים בפנינו אמת גדולה, החשובה מאין כמותה לחיים בימינו: את סוד השפע שבצמצום.

10 עוד על תפיסה זו ראו מאמרו של מנחם הירשמן "מוקדי קדושה משתנים: חוני ונכדיו", טורא, תשמ"ט.